

kóppal keressen választ, és hányan viselnek szerencsét hozó talizmánt és vézelhárító varázsszereket. Minden haladás, felvilágosultság, nagykorúság ellenére hódít a babonáság: a spiritiszták, okkultisták, excentrikus és eksztatikus szélsőséges szekták tömegeket vonzanak. A valláslélektan világosan látja, hogy mindezek kielégítetlenül hagyott lelki igényre utálnak. Istennel való kapcsolatuk hiánya miatt vákuum támadt a hívő emberek lelkében, és a valláslélektan idejében figyelmeztetett, hogy az ürességet a hamis miszticizmus készséggel és leleményes változatossággal tölti be. A lelkésznek észre kell vennie ezt a jelenséget. Prédikációjában mutasson rá arra, hogy Jézus evangéliuma a tiszta forrás a vallásos ember számára.

A vallás egyik legszentebb hivatásának tekinti a hívő ember nagykorúvá-istenfiúvá való nevelését, de az elburjánzott valláspótlékok elleni küzdelemben éberrel figyel a valláslélektan fenti leleplezésére, és kész megtenni mindent, hogy a lélektanban keletkezett vákuumot úgy gyógyítsa be, hogy a vallásos ember, aki átmenetileg, valamilyen lelki seb miatt hátat fordított a vallásnak, ismét megtalálja Istenét, és megnyugvással vallhassa: Atyám, halott voltam, de rád találtam és az igaz életre fel-támadtam. Az Isten, aki szeretet, nem akarja, hogy „némelyek elvesz-szenek, hanem hogy mindenki találja meg a megtérés útját“ (1Jn 4,16; 1Pt 3,9b).

A lelkésznek — ahogyan Jézus tette — a szószékről azokhoz kell szólania, akik szenvednek vagy örülnek. De nem szabad elfelednünk, hogy a gyülekezeteinket is nevelnünk kell a prédikáció által, melynek örök aktualitása a jézusi evangéliumban megadatott számunkra.

SZABÓ SÁMUEL

A TEMPLOMÉPÍTŐ LELKÉSZ

Id. Kovács Lajos emlékezete

Amíg Brassóban a jelenlegi unitárius templom állani fog, addig minden utód, öröklő nemzedék Kovács Lajos lelkészről mint annak alkotójáról fog megemlékezni. A „nagy“ jelzőt neve mellől soha nem kop-tathatja le az idő, mert ha voltak is kortársaival harcai, nézeteltérései és vitái, megmaradt életműve kitartó lelkesedésének, erős akaratának és munkája értékének nagyságát hirdeti. Élete, fő célja és eredménye, a templom megépítése mellett még sok minden feljegyzésre méltó ese-ményben volt gazdag; abból csak a legjellegzetesebbek kiválogatása is gondot ad méltatójának. Ezt a nehéz feladatot próbáljuk meg élete és munkássága részekre való bontásával megközelíteni.

Életvonulata

A Hargita megyei Fiatfalván 1882. március 30-án született. Szülei, Kovács János és Kuti Julianna kis gazdaságban, nehéz munkával keres-ték meg kenyerüket. Lajos finkszülőfalujában került iskolába. Egyelőre

rá is az a sors várt, mint többi harisnyás székely pajtásaira, szántóvetővé válni az ősi barázdákon. De a törekvő kisfiúban már gyermekkorában nagy volt a szorgalom, kitartás és akaraterő, és a falusi iskolában tanított ismereteket nagyszerű eredménnyel sajátította el. Ez hívta fel reá a Kolozsvárt élő tanár nagybátyja, Kovács János figyelmét, aki az elemi iskola elvégzése után maga mellé vette, asztalához ültette, és beadta a híres ottani Unitárius Kollégiumba. A fiú itt is kamatoztatta hazulról hozott erényeit, képességeit, és a középiskolát jó eredménnyel végezte.

A gimnáziumi évek után a Teológiai Akadémiára iratkozott be. Elérte azt a ritka szerencsét, hogy már negyedéves hallgató korában Ferencz József püspök elég érettnak és felkészültnek ítélte, hogy Kissolymosra lelkészhelyettesnek kiküldje. A székely község gyülekezete meg is kedvelte a lelkes teológust, és amikor lelkészválasztásra került sor, egyhangúlag meghívták gyülekezetük papjának. Ott nősült meg, feleségül véve a nagy költő-püspök unokáját, Kriza Ilonát. E faluban született két fiuk és egy leányuk. Ezek legkisebbike Kovács Lajos jelenlegi püspökünk.

Néhány év múltán alkalma nyílt, hogy a kis Nyikó menti helységekből Erdővidékre, Nagyajtára, hitvese nagynevű nagyapjának szülőfalujába kerülhettek. 1910-ben telepedtek át oda, ahol még két fiuk született. Itteni lelkészkedése idején már egyházi lapokban közölt írásaival, lelkes beszédeivel, példásan pontos adminisztratív munkájával felkeltette a háromszéki lelkészi kar figyelmét, és rövidesen köri jegyzőnek választották. Ebben a minőségben került gyakran Brassóba is, ahol akkor nagyjaitai elődje, Veress György vezette a néhány évvel azelőtt alakult egyházközséget. Amikor pedig e megtévedt ember szabálytalanságai nyilvánosságra kerültek, köri jegyzői minőségében maga is benne volt a vizsgálatot végző bizottságban, sőt esperese itteni beszolgáló lelkésznek nevezte ki. Így alkalma volt megismerni az ottani helyzetet és a híveket, úgy hogy amikor 1915-ben Brassóban lelkészválasztásra került sor, egyhangú szavazattal választotta a gyülekezet lelkészévé.

Brassói lelkészsége

Brassóba 1915. május 9-én köszöntött be. Ez alkalommal Pál apostol 2Kor 12,14 verse alapján így határozta meg célkitűzését: „Íme harmadízben is kész vagyok hozzátok menni, és nem leszek terhetekre; mert nem azt keresem, ami a tiétek, hanem titeket, magatokat.“ Nehéz időben kezdte itteni szolgálatát. Híveinek egy része messzi harcmezőkön küzdött, itthonmaradott hozzátartozóik kétségek, gondok között éltek. Mindenki érezte a háború nehézségeit, megpróbáltatásait. Ráadásul a még alig néhány évvel alakult egyházközség nagy megrázkódtatáson ment át, dolgai nem voltak elrendezve. Még csak egy állandó hely sem volt, amit egyházi központnak ismerhettek volna. Albertfi Sándor lelkes presbiter ajánlott fel házában lelkészi lakást és irodának való helyiséget a Kórház utca 58. számú épületben. Az egyre emelkedő árak gondok elé állították a héttagú lelkészi családot.

Bizonyos idő után a lelkészi iroda és lakás a Gácsmajor utca 9. számú házba került át. Ott érte utol a nagy családot a szomorú megpró-

bálatás: 1918. július 1-én alig 48 éves korában elhunyt az édesanya. A lelkész öt kis iskolás gyermekkel özvegyen maradt. Két ugyancsak nehéz esztendő kellett így átvészelnőik. 1920-ban újránősült a lelkész; Székelykeresztúrról elvette Mántó Erzsébet tanítónőt. A politikai és gazdasági helyzet is kezdett fokozatosan a békeévek új kerékvágásába kerülni. A gyülekezet létszáma is állandóan emelkedett, nőegylet is alakult, és megindulhatott egy új szervező, gyűjtő munka.

Kovács Lajos már idejövetelekor átvette az egykori gondnok, Veress György nagy álmát, egy megfelelő templomalapot gyűjteni és a brassói unitáriusoknak imádkozóhelyet és biztos lakást, egyházi központot létesíteni. Már a háború alatt többféle gondolat vetődött fel. A várostól többször igényelt és kilátásba helyezett templomhely kérdése is egyre húzódtott. Két hely, egyik a főposta épülete mögötti, egy másik a római katolikus temető előtti, háromszög alakú telek adományozása állandó ígéret tárgya volt. 1923-ban a bérelt házat tulajdonosa eladta, és a lelkészi családnak ismét költözködni kellett. Az Egres utca 8. szám alatti házba került át a lelkészi lakás és az egyházi iroda.

Nagy érték volt abban az időben a lelkész megingathatatlan kitartása és küzdeni tudása. Nagy lelkesedéssel tartotta ébren az egyházközségben a templom megépítésének gondolatát. Beszédei, rendezvényei, összeköttetések felhasználása mind egy központi cél felé irányultak. Ennek eredményeként ismét gyűlni kezdett a templomalap. 1925-ben az addigi tervezetések között az akkori pénztáros, Kádár Sándor merész ötlete végre saját ingatlanhoz juttatta az egyházközséget. Részben az alapok felhasználásával, részben a lelkész által előteremtett kölcsönökből megvették a Rózsater 10. szám alatti házat, ahová egyelőre a lelkészi lakást vihették át, majd irodát és gyűléstermet rendezhettek be.

A lelkésznek ekkor népszerűtlen, nehéz szerepet kellett vállalnia. Maga állott oda, hogy az adósság összegét az egyháztagokra méltányosan elosztva, annak begyűjtését éveken át szorgalmazza. 1927-ben újabb családi megpróbáltatás érte: távol idegenben elhunyt első házasságából származó leánya, Iluska.

Végre sok küzdés eredményeként a városi tanács az egyházközségnek telekkönyvileg odaadományozta a Kút utcai 1084 négyszögletes telket. Megindult a tervezés, készülődés. Eladták az egyházközség házat, és 1934. április 24-én a templom alapkövét is letették. Pár nap múlva azonban egy fellebbezés alapján a hatóság a megkezdett építést letiltotta.

Egy rendkívül küzdelmes esztendő következett a brassói unitáriusok életében, melynek fő harcosa a lelkész lett. Minden személyes kapcsolatot, ismeretségét, szónoki és íráskészségi tehetségét latbavetve harcolt az elveszített jogokért, új templomhelyért, kárpótlásért, hisz két évtizedes gyűjtögetés eredménye és a templom megépítésének lehetősége forgott kockán. Végül ebben a harcban is győzött. 1935-re nemcsak templomhely került, hanem azzal egy kárpótlásként kapott terület is. Megindulhatott a nagy munka.

Szerencsére az egyházközségben akadtak buzgó emberek, akik nagy segítséget nyújtottak, de a legfáradhatatlanabb, mindig jelenlévő építető, az igazi építő Kovács Lajos lelkész lett. Állandó tárgyalás és vita, az írott megállapodások betartásának ellenőrzése, a mindenkori fizetésekre a pénz előteremtése mindennapi gondja lett. Ezekben a hónapok-

ban szinte emberfeletti munkát végzett. Végre 1936. május 17-én megtarthatták a templomavatás nagy ünnepét, és a brassói lelkésznek nem kellett többé nagyon sokat emlegetett bibliai idézetét ismételnie: „A rókáknak barlangjok, az égi madaraknak fészükük van, csak az ember fiának nincs hová fejét lehajtania.“ Megépült a Noé bárkáját mintázó modern, merészvonalas templom, benne tágas ülésterem, egyházi iroda és két nagyszerű lakás egy szép nagy telken, kerttel, udvarral, a brassói unitárius egyházközség hosszú nemzedékek számára készített központja.

Részben a befejezett nagy munka érdeméül tudható be, hogy 1937-ben a háromszéki egyházkör Kovács Lajost esperesévé választotta. Szavának súlya, személyének tekintélye abból is kitűnik, hogy két évtizeden át volt az egyetemes egyház lelkészkerének elnöke. Újabb megbízatása az egyházkörben több munkát és gondot jelentett. De segédlelkészek jöttek évről évre melléje közügyért lelkesedni, pontos adminisztratív munkát tanulni, a rájuk háruló felelősségteljes hivatásra készülni.

A nagy küzdelem azonban már ekkorra nagyon próbára tette a lelkész életerejét. A felsorolt munkák mellett szinte egész életén át írással is foglalkozott, és a fejlődő nagy város társadalmi munkájában is részt vett. Pedig a sok családi gond és teher mellett csaknem egy évtizeden át testi gyengeséget is viselnie kellett. Cukorbetegségben szenvedett, ami sok más embert rég letört volna, de az ő nagy akaratereje minden megpróbáltatással meg tudott birkózni.

1942. október 20-án, 60 éves korában egy helybeli szanatóriumban elhunyt. Elsőnek ravatalozták fel az általa épített templomban, ahonnan nagy részvét mellett temették a református temetőbe.

Irodalmi munkássága

Fiatallélek korában megkezdett irodalmi munkássága végig az egyház keretein belül maradt. Beszédeire nemcsak készült, hanem azokat rendszerint előre le is írta. Azokból már nagyajtai lelkész korában közölt az Unitárius Szószékben és más egyházi lapokban.

Fiatalkorában kezébe került M. I. Savage amerikai unitárius lelkész könyve: *The evolution of Christianity*, ami büvkörébe vonta. Csak a teológián tanult angol tudásával, szótár segítségével évekig küszködve, e könyvet magyarra fordította, és 1927-ben *A kereszténység fejlődéstörténete* cím alatt saját költségén Székelyudvarhelyt a Globus nyomdában kinyomatta. A fordítás előszavában így vall: „Sokak előtt talán merészségnek fog feltűnni, hogy ily feladathoz fogtam, jöllehet szóban és beszédben az angol nyelvet nem bírom, mert életemnek egyik nagy vágya: az angol nyelvet beszédben az angolok között elsajátítani — nem sikerült.“

1931-ben *Ébresztgetés* címmel saját költségén a kézdívasárhelyi Turóczy nyomdában kiadott egy prédikációgyűjteményt, amelynek előszavában ezeket olvashatjuk: „Dolgozataimból egy kötetet bocsátok közre, amely tíz külön füzetben is megjelenik. A tiszta jövedelmet a brassói unitárius templomépítés céljára szántam.“

E sorok írójának ötletét és ajánlatát valósítva meg, 1930-ban megindította a 12 évfolyamra terjedő Unitárius Híradó nevű kebli lapot. Abban az időben a barcasági szász eklézsiák adtak ki hasonló egyházi értesítőket, amelyekben egyházközségük történetét híveikkel ismertették és amelyekben gyülekezetük életének fontosabb eseményeit közölték. Ezt a célt szolgálta ez a lap is, mely lelkész és gyülekezete között állandó kapcsolatot teremtett.

Utolsó esztendejének irodalmi tevékenységékeppen a Brassóban néhány éven át megjelenő Unitárius Jövendő című folyóiratot szerkesztette. Egyháza életének megújításáért kitartó, lelkes következetességgel, a józan ész és lángoló egyházszeretet nemes fegyvereivel harcolva, ugyanakkor sok vonatkozású ellenzéki magatartásának és haladó életszemléletének erőteljes kifejezést adva, ez a bátor hangú egyházi lap a maga idejében a közvéleményt jelentős mértékben befolyásoló tényezőnek bizonyult.

Lelkészi működése idején, saját visszaemlékezése szerint, egy kivételével minden főtanácsai gyűlésen jelen volt. Felszólalásai a jelenlevők körében mindig élményt jelentettek és a határozatokat nem egy esetben döntő módon befolyásolták.

Társadalmi tevékenysége

Brassó társadalmi közösségének is egyik jelentős tagja volt. A testvéregyházakkal és azok lelkészeivel élete végéig ápolta a bensőséges kapcsolatot és együttműködést. Ez a kapcsolat a legszorosabb a református egyházközséggel volt, amely évtizedeken át evangéliumi lelkiülettel a templom felépítéséig az unitárius gyülekezet rendelkezésére bocsátotta templomát. A harmincas évek elején a városban szervezett ÁGISZ szövetkezet gazdasági célkitűzéseiben jelentős szerepet vállalt, és főleg a környékbeli unitárius falvak tejszövetkezeteinek pártolásával a közösség javát szolgálta, a többi helybeli egyházközséggel együtt a testvéri együttműködés szellemében közösen szervezett évenkénti nyári rendezvényeknek gyakorlati érzékével hosszú időn át egyik legeredményesebb irányítója volt. A második világháború első éveiben nagy szervezkedés indult a város önellátása érdekében egy erőteljes Hangya-szövetkezet létesítésére, amelyben neki is jelentős szerep jutott. Valamennyiben 1942-ben bekövetkezett halála is közrejátszott abban, hogy ez a terv nem valósult meg.

Váratlan halála egyházi és világi vonalon egyaránt nagy megdöbbenést és mély részvétet váltott ki. Elmúlásával Brassó város népe, annak unitárius gyülekezete és az egyetemes egyház egyik vezéregyéniségét veszítette el, aki önmagából méltóságot és tekintélyt árasztó személyiségével, puritán lelkiületével, szociális gondolkodásával, a közügy mindenek fölé helyezésével, az egyházi és népi közösség előhaladását munkáló, fáradhatatlan tevékenységével az igaz ember és a hívő keresztény megtestesítőjének bizonyult. Jóbarátai és ellenségei egyöntetűen elismerték igazi emberi nagyságát. Mindenki érezte, hogy nem mindennapi ember fejezte be életét. Minden más mellett azonban itt marad fő életműve, a brassói unitárius templom, amelynek hívei nemzedékről nemzedékre az építő nagypapnak hálával és elismeréssel adózhatnak.

ARANYBETŰKKEL EMLÉKEZÜNK

Milyen természetesnek tűnik minden brassói lakosnak, hogy vasárnaponként, vagy visszatérő ünnepnapokon modern vonalú templomtornyunkban megkondulnak harangjaink és hívógató szavukra a nagy város különböző részeiből unitáriusok sereglenek e helyre. Rokonok, ismerősök, jóbarátok köszöntik itt egymást, majd beülve megszokott helyeikre, buzgó imával, az evangélium hallgatásával, sokan közülük soha máshol nem, csak itt énekelve, töltenek el egy magasztos, ünnepi órát. Megpihenni, megnyugodni, az élet küzdelmeihez új erőt meríteni jönnek ide valamennyien.

Hazulról hazajön ide mindenki, mert amint magunkénak mondjuk családi otthonunkat, ugyanúgy mondja unitárius egyházközösségünk minden tagja közös tulajdonának ezt a templomot. A mindenkor Brassóban élő unitáriusoké itt minden, kiket bárholnan hozott ide sorsuk, kenyérkeresetük, boldogulási vágyuk, e város falai közé kerülve tulajdonosaivá válnak e közös vagyonnak, tagjaivá egy rokon lelkületű közösségnek. Tagja lesz itt mindenki egy nagy családnak, mely együtt tud örvendezni az örvendezőkkel, osztja mindenki bánatát, s aki keresi, itt mindig megértő testvéri lelkekre talál. Közös a gond, közös a cél, közös az elért eredmények feletti örvendezés is.

Ne feledjük, hogy nem volt ez így minden időben. Boldog emlékű szüleim elbeszéléséből tudom, hogy amikor a századfordulón Brassóba jöttek megtelepedni, más kép fogadta őket. Egy omló, régi falakkal körülvett soknyelvű, sokféle felfogású emberekkel benépesített, fejlődésben levő város fogadta őket. Tizenhat templomban szóltak vasárnaponként a harangok. Ők azonban, kik Medesérről, egy szintiszta unitárius faluból jöttek, itt is hittestvéreiket keresték. Sokáig hiába, mert e városban talpalatnyi föld vagy még csak bérelt ingatlan sem volt az unitárius közösségé. Már létezett ugyan egy inkább csak papíron és néhány buzgó hívó lelkében élő leányegyházközség, melynek azonban semmi központi helye nem volt. Csak havonta egy vasárnap és sátoros ünnepek másodnapján jött el ide valamelyik környékbeli egyházközség unitárius lelkésze, hogy a református templom vendégeként néhány itteni hívünkkel találkozhasson. Nehéz gondok, kínos megpróbáltatások után jutott el végre az itteni unitárius eklézsia odáig, hogy rendes lelkésze s legalább fogadott papilakban valami központi irodája lehetett. Mostani püspök urunk édesapja, néhai Kovács Lajos mint helybeli lelkész még sokszor volt kénytelen idegen szószékekről ismételni a bibliai idézetet, hogy: „A rókáknak barlangjok, az égi madaraknak fészkek vagy, de az ember fiának nincs hova fejét lehajtania.“ És az egyre szaporodó unitáriusok felfogták, megértették a hívó szót, felsorakoztak nagy akarással küzdő lelkészüik mögé, és meglett a brassói templom. Az itteni hívek jól megtanulták az egykor kiszólt, majd szállóigévé magasztosult nagy igazságot, hogy: „Egynek minden nehéz: sokaknak együtt semmi sem lehetetlen!“ Ez a templom örökre szimbóluma marad a kis és nagy erők összefogása értékének és az egy cél felé törekvés törhetetlen diadalának.